

Наталія ДУДКО

АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядаються результати дослідження рівня обізнаності студентів із проблемою педагогічної культури викладача та толерантності як її складової; визначення власного рівня толерантності. Проаналізовано рівень обізнаності сутності поняття толерантності та рівень розвитку власної толерантності у майбутніх педагогів.

Ключевые слова: толерантність, педагогіка, психіка, цінність, методика, співчуття, студент.

Постановка проблеми. Виховання гуманістичних, толерантних відносин між різнонаціональними та різнокультурними шарами суспільства – одна з головних проблем, з якими зіштовхуються основні освітньо-виховні інститути країни. Тому актуальним завданням для освіти України є підготовка фахівців, які, виходячи, з рівня сучасної світової науки та вітчизняних традицій, допомогли б підростаючим поколінням у самоідентифікації та самореалізації. Крім іншого, гуманітаризація освіти як провідний напрям її модернізації включає проблеми виховання “людини толерантної”, що вимагає зміни змісту і методів викладання гуманітарних, соціальних і природничих дисциплін.

Явища педагогічної культури та толерантності майбутніх педагогів є взаємопов’язаними явищами, що виявляється у структурному їх наповненні. Науковці визнають аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий компоненти педагогічної культури майбутнього педагога. Структурні складові педагогічної культури поділяються на більш конкретизовані та детальні компоненти. Зокрема, професійні знання, уміння та навички, оволодіння педагогічною технікою, творчий підхід до педагогічної діяльності та особистісні якості й цінності майбутнього педагога. Ми вважаємо, що толерантність є однією з провідних особистісних якостей педагога. Адже низький рівень її розвитку значно знижує інтерес вихованців до навчання, що, в свою чергу, впливає на якість навчального процесу та на процеси саморозвитку і самовдосконалення учнів/студентів, тобто викликає особистісний супротив вихованців здійснюваному педагогічному впливу.

На нашу думку, толерантність є не лише якістю особистості, але й цінністю цивілізованого суспільства, а толерантний педагог, відповідно, професіоналом з високим рівнем педагогічної культури, який є носієм знань, умінь і навичок, традицій та цінностей цивілізованого соціуму.

Значимість толерантності як головної складової педагогічної культури педагога визначається тим, що професійні знання й уміння, відповідні якості й цінності формуються і розвиваються завдяки цілеспрямованим педагогічним впливам. Натомість більшістю викладацького складу загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів толерантність

сприймається як другорядна якість особистості і залишається поза їх увагою. І це тоді, коли вона, виступаючи насамперед як особливість світобачення, не притаманна людині від народження і може ніколи не проявитися, якщо не буде спеціально вихована, сформована.

Виокремлюючи власне педагогічний аспект даної якості, педагоги наголошують, що “толерантність сприяє не лише мирному співіснуванню різних суб’єктів дійсності, а й успішному самоствердженню особистості, самореалізації людини у суспільстві. У цьому випадку вона набуває особистісно-значущого змісту у процесах самостійного освоєння соціального досвіду і виховання, є результатом інтеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки людини завдяки засвоєнню структур соціальної діяльності) і екстеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки в певну поведінку)”. Завдяки особливій тактиці побудови своєї поведінки щодо дітей, толерантний педагог досягає більшої результативності у формуванні продуктивних міжособистісних взаємин. Водночас, не можна не відзначити, що і його особистісна адаптація до умов професійної діяльності буде кращою, якщо він розвиватиме в собі здатність не лише бачення, а й прийняття специфіки партнера на концептуальному рівні, як безумовну засаду професійної суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Проте, аналізуючи стильові характеристики діяльності педагога, як вони подаються у спеціальній літературі, бачимо, що далеко не кожен стиль педагогічного спілкування (ставлення, управління) свідчить про розвиненість у його суб’єкта толерантності.

Ймовірним видається припущення, що саме толерантність є загальною, інтегративною якістю, яка визначає сформованість позитивної по відношенню до школярів (студентів) позиції педагога, виступаючи передумовою потреби професійного самовдосконалення, пошуку нових, ефективних способів взаємодії, розширення арсеналу професійних засобів.

Тому, ми вважаємо, що найбільш важливим елементом та складовою педагогічної культури майбутнього педагога є толерантність, як показник готовності педагога до викладацької діяльності у плані прийняття поглядів, інтересів, індивідуальних особливостей та віросповідань учнів і колег.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми знайшли своє відображення в працях багатьох науковців. Питання професійного становлення особистості майбутнього вчителя в умовах педагогіки толерантності вивчала Л. Вишнеvsька [2] Науковець Л. А. Киенко-Романюк досліджувала толерантність як умову формування громадянських цінностей молоді [7]. Педагогічні умови формування толерантності розглядали О. Добровіцька, Ю. Ірхіна та Ю. Підборський.

Мета статті: на основі соціологічного дослідження з’ясувати рівень обізнаності студентів з поняттям толерантності та його місцем у системі педагогічної культури викладача.

Виклад основного матеріалу. У 1995 Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО була затверджена Декларація принципів

толерантності (“Declaration of principles on tolerance”). У ній підкреслено: “Прояв толерантності, який співзвучний повазі прав людини, не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням. Це означає, що кожен вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими” [4, с. 54].

У педагогіці толерантність – це не лише моральний громадянський обов’язок педагога, але й умова продуктивної взаємодії, адже саме від того, наскільки принцип толерантності реалізований, залежить рівень досягнення злагоди у педагогічному та учнівському колективах, а також, ефективність всього навчально-виховного процесу [1].

Толерантність майбутніх педагогів – це особлива форма особистого ставлення до цілей, завдань і змісту викладацької діяльності, способів її відтворення, що виявляється у демократизації взаємодії викладача і студентів як головних суб’єктів навчального процесу у вищій школі, використанні в його організації методик і педагогічних технологій, що забезпечують діалог зі студентами як рівноправними суб’єктами, відкритості до сприйняття і конструктивного використання усього нового, що стосується цілей, змісту та методів підготовки фахівців у вищій школі.

Толерантність педагога розглядається науковцями як здатність педагога зрозуміти, визнати й прийняти учня таким, яким він є, бачити в ньому носія інших цінностей, логіки мислення, інших форм поведінки [2, с. 18–19].

Поняття “толерантність” не є тотожним поняттю “терпіння” або “терплячість”. Якщо терпіння висловлює найчастіше почуття або дію з боку того, хто зазнає болю, насильства або інших форм негативного впливу, то терпимість містить у собі повагу або визнання рівності інших та відмову від домінування або насильства. Толерантність – це властивість відкритості і вільного мислення; особистісна чи суспільна характеристика, яка передбачає усвідомлення того, що світ та соціальне середовище є багатовимірними, а, отже, і погляди на цей світ різні й не можуть і не повинні зводитись до одноманітності або на чийсь користь [6, с. 131].

Вітчизняна дослідниця проблеми толерантності О. Волошина вважає, що вихованість особистості може характеризуватися трьома рівнями толерантності: високим (активним), середнім (активно-ситуативним) і низьким (пасивним) [3]. Найважливішими показниками їх вираженості є пізнавальний, чуттєво-мотиваційний, поведінковий.

Високий (активний) рівень сформованості толерантності характеризується:

- глибокими усвідомленими знаннями сутності поняття “толерантність”,
- готовністю до діалогу, співробітництва й позитивної взаємодії з представниками різних культур при збереженні власної ідентичності;
- сформованістю стійкого ціннісного ставлення до себе, інших; Батьківщини, людства, природи;
- толерантність переходить в осмислену необхідність і потребу.

Середній (активно-ситуативний) рівень сформованості толерантності характеризується:

- знаннями про толерантність, але неглибоко усвідомленими;
- чіткими уявленнями про важливість толерантності в суспільстві, але неготовністю до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії;
- ціннісне ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства, природи, сформоване фрагментарно.

Низький (пасивний) рівень сформованості толерантності характеризується:

- поверховими знаннями сутності толерантності (або відсутністю таких знань);
- пасивністю, небажанням взаємодіяти, недостатньою вихованістю толерантних якостей;
- наявністю хибних уявлень про свою винятковість, прагненням переносити відповідальність на оточення, високим рівнем тривожності;
- ціннісне ставлення до інших, людства, Батьківщини несформоване [6, с. 4].

Враховуючи важливість розвитку толерантності майбутніх педагогів, нами було проведено дослідження з метою дослідження рівня обізнаності студентів з проблемою педагогічної культури викладача та толерантності як її складової; визначення власного рівня толерантності. У дослідженні взяли участь 43 студенти II курсу спеціальності “Соціальна педагогіка” та студенти V курсу спеціальності “Соціальна педагогіка. Практична психологія” Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.

Для проведення дослідження використовувались наступні методики: Тест “Емпатичні здібності” Бойко В. В.; Експрес-опитувальник “Індекс толерантності” (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова); Методика діагностики загальної комунікативної толерантності В. В. Бойко.

За результатами опитування “Що таке толерантність?”, ми отримали низку пояснень, серед яких мають місце і такі: терпимість до інших, їх думок, поглядів (43%); чемність по відношенню до оточуючих (35%); вихованість та повага до інших (32%); здатність людини сприймати іншу, якою вона є (32%); любов до ближнього (29%); адекватне реагування на всіх оточуючих (26%); вміння вислухати, зрозуміти та прийняти іншого таким, яким він є (23%); ввічлива поведінка в різних ситуаціях (12%); “джентльменське” ставлення (4%);

Найпоширенішою відповіддю студентів II курсу на питання “Що таке толерантність?” виявилася відповідь “любов до ближнього”. Так зазначили 36% респондентів. Значна частка опитуваних II курсу (24%) визначила толерантність як вихованість та повагу до інших. “Здатність людини сприймати іншу, якою вона є” як варіант відповіді визначили 18% студентів.

Аналіз відповідей студентів V курсу виявив більш близьке та адекватне уявлення студентів про явище толерантності. Таким чином, переважна більшість респондентів останнього року навчання зазначила толерантність як терпимість до інших, їх думок, поглядів (41%). Також студенти V курсу вважають, що явище толерантності є проявом адекватного реагування на всіх оточуючих (27%). Поширеною відповіддю також був варіант “вміння вислухати, зрозуміти та прийняти іншого таким, яким він є”. Так вважають 15% респондентів V курсу.

За результатами тестування за методикою В. В. Бойко “Емпатичні здібності” ми з’ясували, що студенти II курсу демонструють достатньо низькі результати. Високий рівень емпатії виявили 11% респондентів, що свідчить про їх здатність сприймати внутрішній світ людини, її психічні стани, проблеми, розуміти їх взаємозв’язок з поведінкою людини. Середній рівень показали 46% опитуваних, які можуть зрозуміти людину на основі співпереживання та співчуття. Студенти, які мають низький (26%) або дуже низький (11%) рівень емпатичних здібностей виявляють замкнутість власної особистості, що не сприяє розумінню проблем інших людей.

Студенти V курсу виявили вищі показники рівня емпатійних здібностей. А саме: дуже високий рівень емпатії мають 16% студентів V курсу, середній рівень – 58%, низький рівень – 19%, дуже низький рівень – 7%.

Аналіз результатів за Експрес-опитувальником “Індекс толерантності” (Г. У. Солдатова, О. О. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. О. Шайгерова) показав, що 23% студентів II курсу мають низький рівень толерантності, 62% – середній, 15% – високий рівень.

Студенти V курсу виявили наступні результати: 11% опитуваних виявили низький рівень толерантності, 65% – середній, 24% – високий.

Дослідження за “Методикою діагностики загальної комунікативної толерантності” В. Бойко виявили, що показники респондентів II курсу мають певну відмінність від показників студентів останнього року навчання. Високий рівень комунікативної толерантності продемонстрували 7% студентів II курсу та 11% респондентів V курсу, одночасно з цим середній рівень досліджуваного показника зафіксований у 65% студентів II курсу та 69% респондентів V курсу, низькі результати комунікативної толерантності виявили 28% опитуваних II курсу та 20% студентів V курсу.

Найбільш високі показники прояву толерантності спостерігаються за наступними шкалами: неприйняття та нерозуміння індивідуальності іншої людини; невміння пробачати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності; нетерпимість до фізичного й психічного дискомфорту, спричиненого іншими людьми; невміння пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших.

Середні показники толерантності ми отримали за наступними шкалами: категоричність і консерватизм при оцінці інших людей; невміння приховувати або згладжувати неприємні відчуття при зіткненні з

некомунікабельними якостями партнерів; прагнення підігнати партнера під себе, зробити його “зручним”.

Низький рівень толерантності був визначений за наступними шкалами: використання себе як еталона при оцінці поведінки і способу думок інших людей; прагнення переробити, перевиховати партнерів.

Висновки. Таким чином, результати діагностичного дослідження рівня толерантності студентів, що включало в себе обстеження емпатійних здібностей, толерантних/інтолерантних установок, комунікативної толерантності виявило, що студенти різних курсів навчання однієї спеціальності демонструють відмінність у показниках рівня толерантності. Ми можемо зробити висновок, що респонденти другого курсу навчання мають нижчі показники за всіма методиками, що нами застосовувалися, ніж студенти останнього року навчання. Другокурсники виявляють низький рівень обізнаності з явищем толерантності, що знаходить свій прояв у своєрідному, нечіткому розумінні значення сутності поняття цього поняття та у недостатньому рівні розвитку власної толерантності.

Ми вважаємо, що низький рівень обізнаності в сутності поняття толерантності обумовлюється обмеженістю джерел інформації стосовно цього явища, а також відповідного його змісту. А недостатній рівень розвитку власної толерантності обумовлений відсутністю занять з розвитку толерантності у навчальному закладі – навіть для студентів таких специфічних спеціальностей, як соціальні педагоги та психологи. П’ятикурсники більш чітко й адекватно дають визначення явищу толерантності; ми вважаємо, що на це впливає вивчення основ соціальної педагогіки й практичної психології. Студенти V курсу демонструють вищі показники розвитку власного рівня толерантності, що також є наслідком вивчення окремих навчальних дисциплін, проходження тренінгових занять сутнісно близьких до явища толерантності. Проте, як показують результати діагностики, показники респондентів V курсу навчання є вищими від результатів студентів II курсу навчання, але в середньому виявляються усередненими показниками.

Тому ми вважаємо за доцільне впровадження подальшої діяльності з розвитку толерантності майбутніх педагогів на всіх курсах та напрямках навчання педагогічних вищих навчальних закладів, особливо на спеціальностях “Соціальна педагогіка” та “Практична психологія”. Адже, виховання підростаючого покоління в дусі толерантності – одне з актуальних суспільних завдань, поставлених перед системою освіти.

До перспектив подальших досліджень ми відносимо розробку та застосування нових спеціальних цілеспрямованих заходів з розвитку толерантності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що може знайти прояв у впровадженні відповідного навчального курсу.

Литература

1. Варенко Т. К. Про впровадження технології виховання педагогічної толерантності майбутніх учителів / Т. К. Варенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_PNR_2011/Pedagogica/3_90251.doc.htm

2. Вишнеvsька Л. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях / Л. Вишнеvsька // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. Наук. Праць. – Вип. ЛІІ. – Ч. 1. – 2010. – С. 17–22.
3. Волошина О. В. Генезис становлення толерантності як педагогічної проблеми / О. В. Волошина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nzvdpu/pp/2007_19/text%201/genezus%20stanovlennya.pdf
4. Декларація принципів толерантності (Проголошена та підписана 16 листопада 1995 року) // Віче. – 2002. – № 1. – С. 53–60.
5. Денищик О. І. Теоретичні та практичні аспекти виховання студентської молоді в дусі толерантності / О. І. Денищик // Педагогічний дискурс. – 2012. – Вип. 12. – С. 130–133.
6. Києнко-Романюк Л. А. Толерантність як професійна компетентність педагогів та умова формування громадянських цінностей у молоді / Л. А. Києнко-Романюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2010_29_1/Kienko27.pdf
7. Плахотнік О. В. Формування толерантної культури у майбутніх соціальних педагогів / О. В. Плахотнік // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2012. – № 2. – С. 11–18.

Отримано 14.01.2015

Summary

Dudko Nataliya. Analysis of the development of tolerance future teachers.

The article considers results of research of a level of awareness of students about the problem of pedagogical culture of the teacher and tolerance as its integral; determination of their own tolerance. Analyzed the level of awareness about the essence of tolerance and the level of development of own tolerance for future teachers.

Keywords: *tolerance, education, psyche, values, methods, compassion, student.*